

NALAZ VENETSKE KERAMIKE S BARBARINCA KOD SPLITA

UDK: 738 (497.5 Barbarinac) «14/15»
Primljeno: 14. XI. 2005.
Stručni rad

HELGA ZGLAV MARTINAC
Muzej Grada Splita
Papalićeva 1
21000 Split, HR

U članku se obrađuju dva pronađena ulomka venetske renesansne grafito keramike s otočića Barbarinca, s osvrtom na stanje istraženosti otočića i dosad objavljene povijesne podatke o njemu. Na kraju se upozorava na potrebu poduzimanja sustavnih istraživanja i arheoloških iskopavanja na ovom lokalitetu.

Ključne riječi: arheologija, umjetnički obrt, metode dekoracije

Sjeverno od Splita, na prostoru što ga sa zapada zatvara grad Trogir, s juga otok Čiovo i poluotok Marjan, a sa sjevera i istoka kopno s Kozjakom i Mosorom kao prirodnom barijerom prema zaleđu, nalazi se zaljev koji se danas naziva Kaštelanskim po naseljima, Kaštelima koji se nižu duž njegove sjeverne obale. Naselja su nastala oko *kaštila* (lat. *castellum*) koje su tijekom 15. i 16. stoljeća na svojim posjedima gradile splitske plemićke obitelji kako bi zaštitile težake od opasnosti koja im je u to vrijeme prijetila zbog učestalih otomanskih napada na obalu. Od njih tridesetak, koliko ih je prema dokumentima u njihovoj najvitalnijoj fazi moglo biti, danas ih je preostalo još samo sedam.

Ovo područje u novije vrijeme sve više privlači pozornost istraživača, pogotovo otkada je zbog promjena koje su zahvatile naše društvo iz strogo industrijske prerastalo u trgovačko-komercijalnu gradsku zonu. Osim arheoloških istraživanja salonitanskog agera odnedavno je zbog intenziviranja građevinskih radova otkriveno i registrirano niz novih lokaliteta koje bi bilo dobro sustavno istražiti.

Na istočnom kraju ovog zaljeva, na ušću salonitanske rječice Jadro, nalazi se malena skupina otočića / hridi, od kojih je najveći bio današnji poluotok Vranjic. Upravo se na njemu, zahvaljujući obnovi mjesne obale, trenutno vrše velika arheološka istraživanja. O nalazima s ostalih otočića kojih je nekoliko u tom dijelu zaljeva podaci su vrlo oskudni.

Ovim člankom želim upozoriti na Barbarinac, jedan od otočića iz te skupine koji se u nedavnoj prošlosti potpuno izgubio među tvorničkim dimnjacima i postrojenjima splitske industrijske zone.¹ Uzme li se u obzir da se položaju na kakvom se nalazio Barbarinac u odnosu prema luci obližnjeg antičkog grada (*Salonae*) i prema ušću rijeke (Jadro) u antici pridavala iznimna strateška važnost, jasno je da se radi o lokaciji izuzetno zanimljivoj za buduća istraživanja. U slučaju Barbarinca na to upućuju za sada još slučajni nalazi koji su u nekoliko navrata registrirani na njemu i u njegovoj neposrednoj blizini. U plitkom moru nedaleko od njega na hidroarheološkom lokalitetu Tišić pronađeni su ostaci *villae rusticae*, dok se na obližnjem kopnu i otočićima neprekidno nailazi na ulomake keramike, tegula i kamenih natpisa i skulptura.²

Barbarinac je u 15. stoljeću u vlasništvu splitske plemićke obitelji Cambi i navodi se kao *Skradinik gdje je prevoz za Split*. Godine 1478. Nikola Cambi sklapa ugovor s majstorima Martinom Bogdanićem i Matejom Dračićem o njegovu ustupanju, s time da ipak zadržava dvije kuće koje se na njemu nalaze.³ Crkva sv. Martina na otoku Skradiniću spominje se prvi put upravo u tom dokumentu⁴ dok je na Camotievoj karti iz 1571. g. uz crkvu, koja se od 1580. g. spominje kao crkva sv. Martina od Otočca, prikazana i neka kula.⁵

Iz povijesnih je izvora poznato da je u 16. stoljeću na Otočcu ili tada službeno Isoletti postojao kaštel što ga je kao sklonište za svoje težake iz sela Smoljevca sagradila splitska plemićka obitelj Kuparić/Cupareo.⁶ Najraniji spomen kaštela obitelji Kuparić koji je prema dokumentima postoji na ovom otočiću tijekom 16. i 17. stoljeća nalazimo u opisu splitskog teritorija iz 1525. godine, u kojem se navodi kao *Castello de Cuparich in insuletta* (kaštel Kuparić na otočiću). Prema mišljenju V. Omašića kaštel Kuparić je mogao biti najistočnija, vjerojatno prva, u već spomenutom

nizu utvrda kaštelanskog područja.⁷ Na grafici s prikazom Foscolove opsade Klisa iz godine 1648.,⁸ te na Coronellijevu⁹ prikazu ovog područja iz 1688. g. ovom kaštelu je očigledno dana velika važnost. S obzirom da je na prikazu gotovo jednake veličine kao i onaj vranjički, sigurno je odigrao značajnu ulogu u trenucima presudnim za Split i regiju u završnim borbama u obrani od otomanske vojske.¹⁰ O tome ćemo šire nekom drugom prilikom. Na Calergijevoj karti iz 1675. godine je vidljivo da se uz kaštel (kulu) nalazi i nekoliko kuća, odnosno omanje naselje.

Sigurno je da Barbarinac nakon prestanka turske opasnosti nije okolnom stanovništvu više bio onoliko atraktivan kao prije, pa se na njemu više ne gradi. Ne zna se točno kad je napušten, odnosno kada se pretvorio u pašnjak za blago okolnog stanovništva. Svakako, na mapi katastra iz 1831. godine na otočiću, čiji je vlasnik tada ponovno jedan od pripadnika stare splitske obitelji Cambi (Jerolim Cambi) više nisu ucrtane nikakve građevine. Kamen s ruševina vjerojatno je iskorišten za gradnju građevina na obližnjem kopnu te bi samo arheološka iskapanja otočića mogla dati više informacija o preostalim tragovima naselja, crkve i kaštela Kuparić.

U izvještaju koji je 2004. godine načinjen prilikom izrade Konzervatorske podloge za prostorni i generalni urbanistički plan Grada Kaštela, utvrđeno je da danas na otočiću nema vidljivih tragova arhitekture osim zida koji na morskoj obali gotovo potpuno okružuje otok.¹¹

Prilikom jednog rekognosciranja ovog područja, prije dvadesetak godina slučajno su među ostalim pronađena dva ulomka grafito keramike, koji su tada pohranjeni u Arheološki muzej u Splitu.¹² Jedan od ulomaka predstavlja središnji dio posude otvorenog tipa prstenastog dna, vjerojatno tanjura (BARB – 1). Ukrašen koji je izveden po unutrašnjoj površini stijenke urezivanjem šiljkom i štapićem (*grafita a punta e stecca*) premazan je prozirnom bezbojnom caklinom, a čini ga nekoliko ukrasnih vrpca različite širine koje koncentrično uokviruju središnje kružno polje. Dok se u vrpca pravilno nižu uzorci kosih srpastih zareza i mreža, dotle se zrakasto koncipirani središnji motiv sastoji od stiliziranih brdašaca (*a monticelli*) i srpastih zareza koji se ponavljaju pravilno u nizu. Grafito keramika izvedena šiljkom i štapićem vrlo se česta pojavljuje na našoj obali i otocima.

Jedan od primjeraka, koji je po ukrasu vrlo blizak nalazu s Barbarinca, je poluloptasta zdjela, rekonstruirana od ulomaka pronađenih prilikom iskopavanja kuće Bracanović u gradu Hvaru.¹³ Za razliku od ulomka s Barbarinca, u hvarskom je slučaju urezani ukras posebno istaknut uporabom svijetle engobe. Uklanjanjem dijelova engobirane površine ukras je rumenosmeđom bojom keramičke mase još bolje došao do izražaja.

Zdjele s takvim ukrasom vrlo su rasprostranjene na istočnoj obali Jadrana, od crnogorskog Primorja do sjeverne Italije. Tako gotovo istovjetne primjerke nalazimo od Starog Bara¹⁴ preko Splita¹⁵, Zadra¹⁶, Pule¹⁷, Kopra¹⁸ do Štanjela na Krasu¹⁹ i talijanskih pokrajina Friuli²⁰ i Veneto²¹. Na temelju podataka iz literature vidljivo je da se radi o proizvodu istočnovenetskih i friulskih radionica koji je bio vrlo popularan od kraja 15. do sredine 16. stoljeća.

Prema izgledu i istrošenosti naličja ulomka BARB - 1 pretpostavljam da je posuda kojoj je izvorno pripadao mogla biti u dekorativne svrhe uzidana u zid neke građevine (*bacino*).²² Tu pretpostavku ne bi trebalo odbaciti jer sličnu pojavu na našoj obali susrećemo u to vrijeme na nekoliko lokaliteta: na Tvrdalju Petra Hektorovića²³, na ljetnikovcu Hanibala Lucića²⁴ u Starigradu na Hvaru te na nekoliko građevina iz 16. stoljeća u gradu Hvaru.²⁵

Posude koje se upotrebljavaju kao arhitektonska dekoracija, premda inače ne spadaju među građevinske materijale i s njima u osnovi nemaju nikakve veze, u stručnoj se literaturi nazivaju *bacini*, prema tipu zdjele koji se najčešće pojavljuje na takav način korišten. U nemogućnosti da, zbog nedostatka sredstava, angažiraju posebne majstore specijalizirane za izradu mozaika ili višebojnih mramornih intarzija kao ukrasa svojih građevina, lokalni se graditelji snalaze i opredjeljuju za taj jeftiniji, ali također dekorativan način ukrašavanja.²⁶ Ovaj se običaj pojavljuje već u ranom srednjem vijeku i bilježi se sve do kraja renesanse i početka baroka u mnogim zemljama Sredozemlja, od kojih posebno treba istaknuti Italiju.²⁷ Već smo prije naveli da sličnu pojavu susrećemo i na nekoliko lokaliteta na našoj obali i otocima.

Bez obzira na iznimno malene dimenzije drugog ulomaka pronađenog na otočiću Barbarincu, za njega je očigledno da je činio dio posude koja je, sudeći prema sačuvanim detaljima dekoracije, pripadala vrhunskoj re-

nesansnoj keramici tipa grafite spuštene pozadine (*graffita a fondo abassato*; BARB – 2). Čitava je površina posude osim dna bila prekrivena engobom i prozirnom, rumenom, sjajnom caklinom. Tehnikom grafite spuštene pozadine (*a fondo abassato*) uklonjen je veliki dio površinskog sloja pa je ukras kroz kontrast izrazito rumene boje crijepa i svijetle, prljavobijele boje pre-maza dobio znatno na kvaliteti izraza. Ukras se kao kod većine otvorenog posuđa ovog tipa sastojao od središnjega kružnog medaljona uokvirenog nizom koncentričnih vrpca. Od ljudske figure koja se nalazila u središnjem medaljonu raspoznaje se samo noga. Prikaz je izveden vrlo elaboriranim crtežom bogata izraza, te doslikan smeđom, žutom i plavom bojom. Okvir je, ako je suditi prema njegovu sačuvanom dijelu, bio vrlo bogato raščlanjen i sastojao se od nekoliko ukrasnih vrpca među kojima se najviše ističe ona s motivom uglastog meandra (*a fascia dentata*).²⁸ Slične primjere vrhunske venecijanske grafito keramike²⁹ susrećemo i na drugim našim lokalitetima, npr. na Hvaru³⁰, u Trogiru³¹, u Dvigradu u Istri.³²

Prema svemu navedenom može se zaključiti da se vrijeme kojem pripadaju ova dva ulomka, prva polovica/sredina 16. stoljeća, poklapa s razdobljem u kojem je Barbarinac bio u posjedu splitske obitelji Kuparić. Prema analogijama stolno posuđe ovakvih osobina i kvalitete izvedbe pripada obično inventaru kućanstva bogatije obitelji. Ako se uz to potvrdi pretpostavka da je tanjur kojem je pripadao ulomak BARB – 1 bio ugrađen u pročelje neke građevine, onda možemo biti sigurni da je kaštel trebao služiti ne samo kao *refugium* za težake nego i kao ljetnikovac obitelji vlasnika.

Keramika o kojoj pišem prvi je put predstavljena u sklopu šireg predavanja na temu venecijanske keramike u srednjoj Dalmaciji koje je održano u listopadu 2005. godine u Dubrovniku na međunarodnom znanstvenom skupu «Istraživanja u Dubrovačko-neretvanskoj županiji i Novitates» te u studenome iste godine u Izoli na skupu međunarodnoga znanstvenog projekta “The heritage of Serenissima - Cultura 2000”.³³

BILJEŠKE

- ¹ Danas se ovaj biser zahvaljujući zalaganju grupice entuzijasta okupljenih oko udruge «Barbarinac» polako vraća životu.
- ² Katja Marasović: *Kaštelanski kašteli*, Zagreb, 2002.; Frane Bulić: *Notizie antiquarie*, *Bullettino d'archeologia e storia dalmata*, Spalato 1898., 203.; Frane Bulić: *Notizie storiche sul villaggio Vranjic vicino Spalato*, *Bullettino d'archeologia e storia dalmata*, Spalato 1913., 24-37.
- ³ Državni arhiv u Zadru, Arhiv splitske općine, svezak 34, sveščić 1, list 121.
- ⁴ Ib.
- ⁵ G. F. Camotio: *Isole famose, porti, fortezze e terre maritime sottoposte alla serenissima signoria di Venezia, ad altri principi cristiani et al signor Turco...*, Venezia, 1571. – 1572.; Zvonimir Buljević: *Tragovima staroga Splita – crteži, slike i gravure panorama i pogleda na grad i luku od XVI – XX stoljeća*, Split, 1982., 2; Vjekoslav Omašić: *Povijest Kaštela od početka do kraja XVIII. stoljeća*, Split, 1986., 134.
- ⁶ Već 1525. g. u svom opisu splitskog teritorija kaštel spominje knez Ivan Batista Molin, a u dokumentima izbora plebana beneficija Sv. Mihovila od Lažana i Sv. Martina od Kruševa iz godine 1534. navodi se gaštald Otočca izvjesni Toma Tiščić. Vjekoslav Omašić: *Povijest Kaštela od početka do kraja XVIII. stoljeća*, Split, 1986., 46 – 47, 131, 134.; Vjekoslav Omašić: *Kaštela od prapovijesti do početka XX. st.*, I. dio, Kaštela, 2001., 61 – 62, 195 – 196. Zahvaljujem Sanji Acalija, kustosici Muzeja grada Kaštela koja mi je dala ove podatke i upozorila me da se grb obitelji Cupareo nalazi u Muzeju grada Kaštela.
- ⁷ Vjekoslav Omašić: *Kaštela od prapovijesti do početka XX. st.*, I. dio, Kaštela, 2001., 243.; Vjekoslav Omašić: *Povijest Kaštela od početka do kraja XVIII. stoljeća*, Split, 1986., 134.
- ⁸ *Festung Clissa...* bakropis s natpisom Wahre abbildung der Turkischen Vestung Clissa... 1648. (Arheološki muzej u Splitu).
- ⁹ M. V. Coronelli: *Mari, golfi, isole, spiagge, porti, città, fortezze ed altri luoghi dell'Istria, Quarnero, Dalmazia, Albania, epiro e Livadia*, Venezia 1688. (Arheološki muzej u Splitu)
- ¹⁰ Vjekoslav Omašić: *Povijest Kaštela od početka do kraja XVIII. stoljeća*, Split, 1986., 134.; M. V. Coronelli: *Mari, golfi, isole, spiagge, porti, città, fortezze ed altri luoghi dell'Istria, Quarnero, Dalmazia, Albania, Epiro, e Livadia*, Venezia, 1688.
- ¹¹ Tonći Burić, Katja Marasović: *Konzervatorska podloga za prostorni i generalni urbanistički plan Grada Kaštela*, Split, 2004. O tome šire nekom drugom prilikom.
- ¹² Zahvalnost dugujemo pokojnom kolegi Frani Buškarjolu koji je ulomke povjerio Muzeju grada Splita na obradu.
- ¹³ Helga Zglav Martinac: *Izbor tipova venetske keramike s nekoliko lokaliteta na srednjodalmatinskim otocima*, Zagreb (u tisku).
- ¹⁴ Mladen Žagarčanin: *Stari grad Bar*, Koper, 2004., 67 /cat. 113 / 65
- ¹⁵ Helga Zglav Martinac: *Ulomak do ulomka...*, Split, 2004., 58, 139, 157, 224
- ¹⁶ Neobjavljeni primjerak iz fundusa Narodnog muzeja. Zahvaljujem kolegi Hrvoju Perici na mogućnosti uvida u materijal.
- ¹⁷ (Tatjana Bradara): *Kasnosrednjovjekovna i renesansna keramika u Istri (stolno posuđe od 14. do 16. st.)*, stolni kalendar za 2006, Pula, 2005.

- ¹⁸ Radovam Cunja: *Zbirka/Collezione Gajšek*, Srednjeveška in novoveška keramika iz Piran in Svetega Ivana, u: *Annales Mediterranea*, Koper, 2004., 67 - 225.
- ¹⁹ Beatrice Žbona Trkman: *I siti Castellani nel territorio isontino sloveno e sui margini del Carso settentrionale: la ricerca archeologica*, *Archeologia di frontiera* 2 – 1999, Trst, 1999., 135 – 142, 189/XIII, 1 - 2.
- ²⁰ *Ceramiche rinascimentali a Udine e altri materiali dallo scavo del palazzo Savorgnan*, (Buora M. - Tomadin V.), Roma, 1993., 199/173, 200/173.; Vinicio Tomadin: *Il castello di Colloredo do Monte Albano: testimonianze archeologiche*, Colloredo di Monte Albano, 1989., 17, 19/16
- ²¹ Michelangelo Munarini: *La raccolta di ceramiche rinascimentale dei Musei Civici di Padova*, Padova, 1993., 43 - 46.; *Ceramica graffita veneziana nelle Collezioni della galleria Giorgio Franchetti Ca' d' oro – Venezia*, 7 ottobre – 7 novembre 1982. (izložba), Venezia. 1982., 10/1 – 2.; Francesca Saccardo: *Ceramiche dei secoli XIV – XVII nel ritrovamenti dela Scuola Vecchia della Misericordia nel Veneto*, Padova, 1989., 207/20 – 22, 208.; Francesca Saccardo: *Ceramica veneziana. Itinerari didattici* 8, Venezia, 1990., 48/ 39, 50/ 44.; Angelica Alvarà Bortolotto: *Storia della ceramica a Venezia dagli albori alla fine della Repubblica*, Firenze, 1981., Tav. XVI – XVII.
- ²² Otto Mazzucato: *I „bacini“ a Roma e nel Lazio* 1, Roma, 1973.; Otto Mazzucato: *I „bacini“ a Roma e nel Lazio* 2, Roma, 1976.
- ²³ Radoslav Bužančić: *Virtus et Genius na ribnjaku Hektorovičeva Tvrdalja*, *Kultura ladanja – Zbornik Dana Cvite Fiskovića*, sv. 1, Zagreb, 2006., 91.
- ²⁴ Ambroz Tudor: *Ljetnikovac Hanibala Lucića u Starom Gradu na Hvaru*, Radovi IPU 24, Zagreb 2003., 124.; Cvito Fisković: *Graditeljstvo grada Hvara u XVI. st.*, Radovi IHP 10, Zagreb, 1977., 457.
- ²⁵ Zahvaljujem kolegi Ambrozu Tudoru na podacima o primjerima keramike ugrađenim u pročelja kuća u gradu Hvaru.
- ²⁶ Gabriella Berti: *I «bacini» ceramici della Toscana*, 1993., 346
- ²⁷ Gabriella Berti, Liana Tongiorgi: *I „bacini“ ceramici medievali delle chiese di Pisa*, *Quaderni di Cultura Materiale* 3, Roma, 1981.; Gabriella Berti: *I «bacini» ceramici della Toscana*, *Atti del Convegno internazionale della ceramica*, Albisola, XXVI/1993., 101 – 103.
- ²⁸ Helga Zglav Martinac: *Ulomak do ulomka...*, Split, 2004., 139 – 154.; Helga Zglav-Martinac: *Antiche ceramiche italiane tra due sponde dell' Adriatico*, Pescara, 2001.
- ²⁹ Michelangelo Munarini: *Ceramiche del '600 e '700 dei Musei Civici di Padova*, Venezia, 1995., 110/5
- ³⁰ Helga Zglav Martinac: *Scelta di ceramiche delle produzioni venete delle varie località sulle isole di Dalmazia centrale*, "The heritage of Serenissima", *Annale mediteranea*, Koper 2006., 123 - 140.; Helga Zglav Martinac: *Izbor tipova venetske keramike s nekoliko lokaliteta na srednjodalmatinskim otocima*, Zagreb, 2006. (u tisku)
- ³¹ Neobjavljeni ulomak TG 93 – 32 pronađen prilikom istraživanja lokaliteta u Lučićevoj 1 u Trogiru.
- ³² Ljubica Širec: *Primjerci gravirane renesansne keramike iz kaštela Dvigrad*, *Histria archeologica* 26/1995, Pula 1997., 148/16 – Kat.br. 25, 160/25

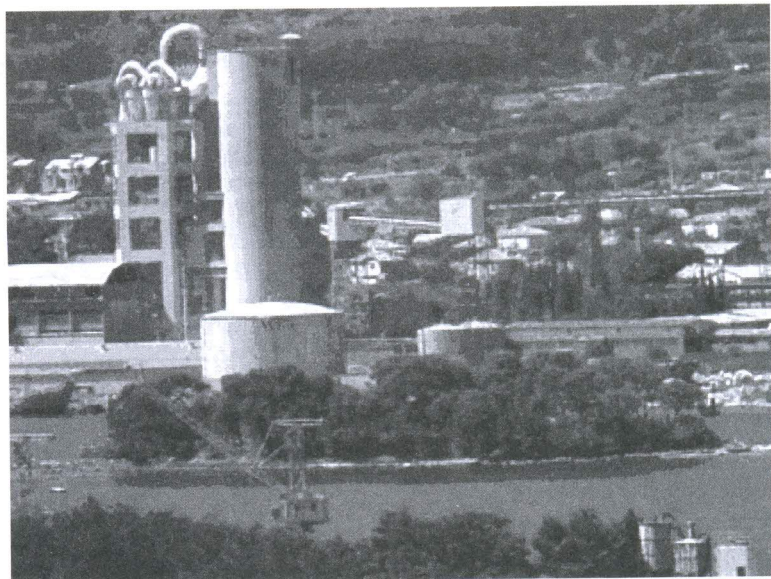
- ³³ Vidi bilj. 30. Helga Zglav Martinac: *Izbor tipova venetske keramike s nekoliko lokaliteta na srednjodalmatinskim otocima*, Zagreb, 2006. (u tisku)

FIND OF VENETIA CERAMIC FROM BARBARINAC NEAR SPLIT

Summary

The find of two fragments of Venetia Renaissance ceramic twenty years ago on the Barbarinac islet north of Split initiated a series of issues about the significance of this site in the past. Strategically extremely important, this site can yield important traces of living as early as the classical times. The tower first mentioned in documents from 1525 was situated at the eastern side of the islet. Written sources refer to it as a rifugium or shelter built by the noble family Cupareo from Split in the 16th c. in order to protect its laborers from the perils they often faced due to the assaults of the Ottoman army. Documents from 16th and 17th centuries bring accounts of this building. The fragments that are referred to in this paper date from this period and belonged to finer tableware imported from the Italian Peninsula. One of the fragments belonged to an open type vessel (plate) of a pronounced, ring-shaped bottom. Its inner side was covered by concentric ornament carved by a sharp pointed stick. Its inner side, decorated side of the vessel was coated by a well-preserved thin layer of transparent, glossy, colorless glazing. The type of damage of the outer part indicates that the vessel was as a decoration incorporated into a façade of a palace (bacino). The second fragment represents only a minor part of an open vessel decorated in the technique of *grafita a fondo ribassato* type of carved ornament. Although only its minor part was preserved it is evident that this example belonged to finer tableware. Similar samples may be found at sites along the Adriatic basin (Venetia, Friuli, Emilia Romagna). All this indicates that besides serving as a rifugium to its owners, the Kuparić tower could have served at the time as a rural villa. These presumptions though can be confirmed only by systematic archaeological excavations.

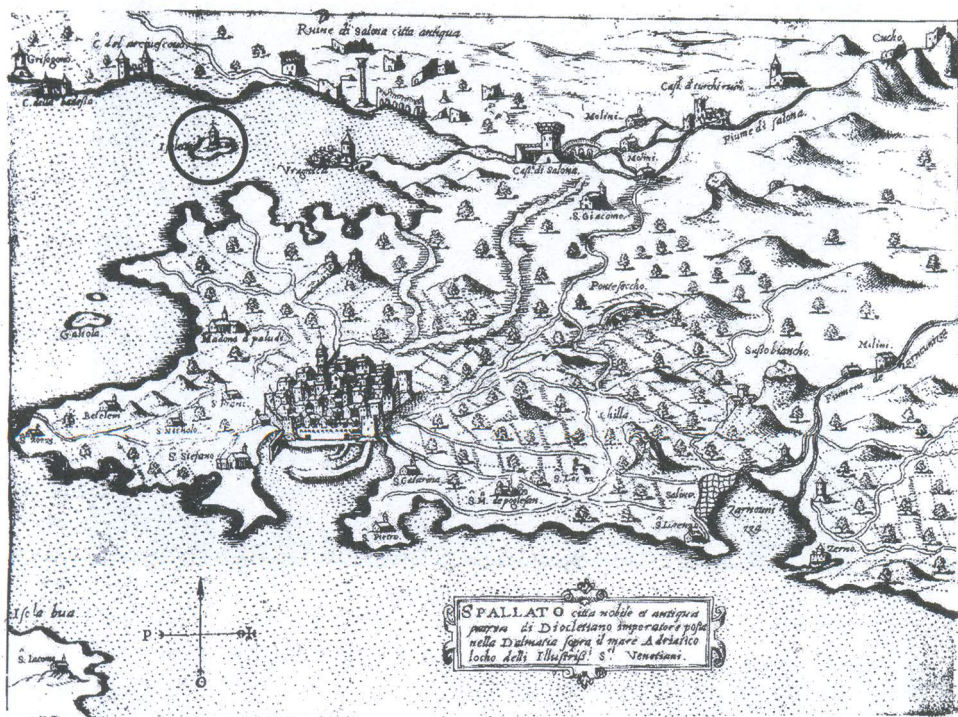

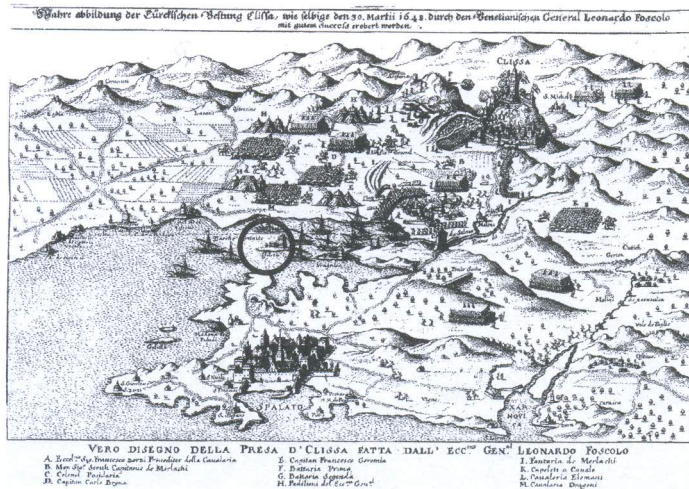
Barbarinac danas

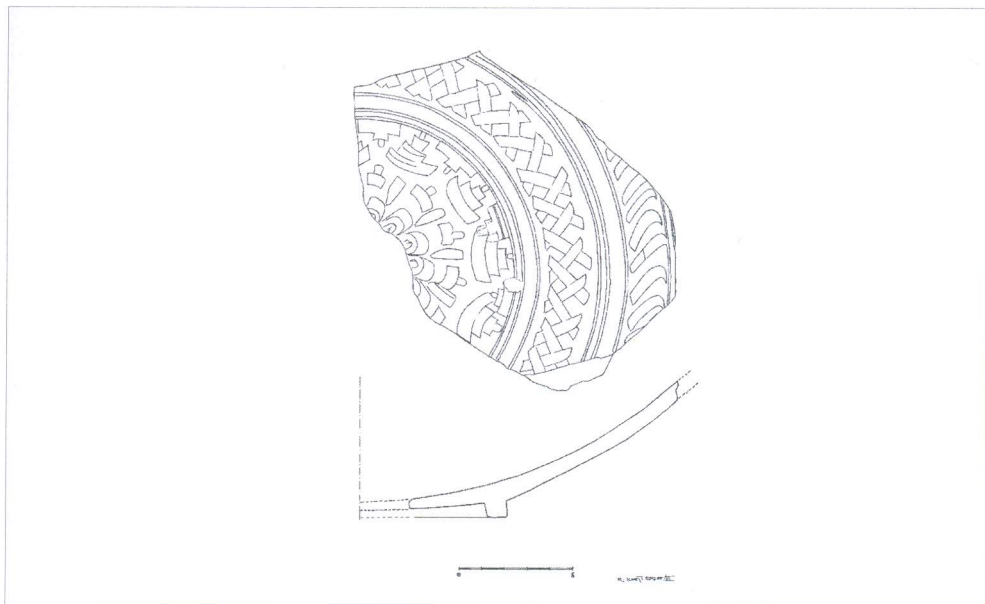
Barbarinac danas

G. F. Camotio - Karta Spilita s okolicom iz 1571.g.

Foscolova opsada Klisa 1648. g.

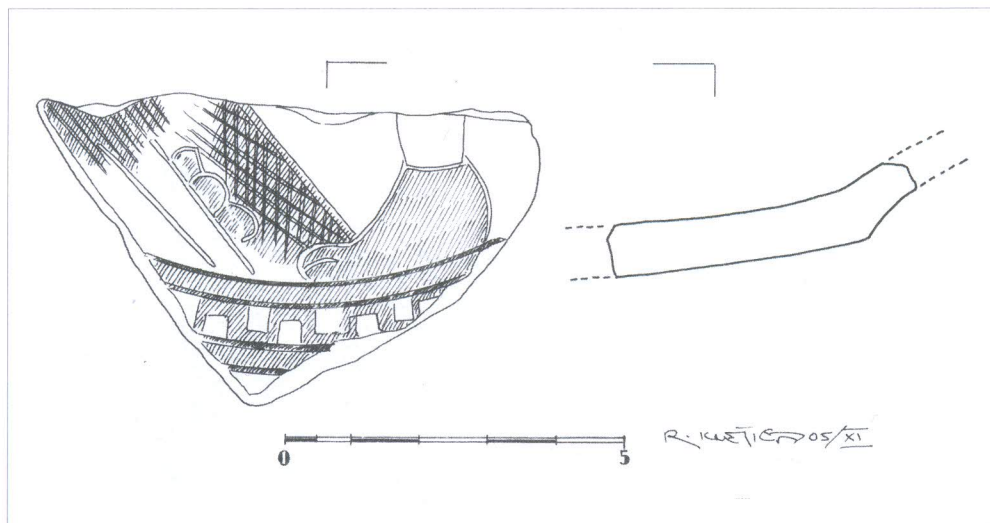
Ulomak BARB - 1

Izgled vanjske strane ulomka BARB - 1

Zdjela pronađena u kući Bracanović u Hvaru

Ulomak BARB - 2